

METODOLOŠKA IZHODIŠČA KRITIČNIH PREPISOV STAREJŠEGA SLOVENSKEGA SLOVSTVA OD BAROKA DO ZGODNJEGA 19. STOLETJA

*Andrejka Žejn, **Majda Merše

*Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, ZRC SAZU, Ljubljana

**Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana
andrejka.zejn@zrc-sazu.si, mmerse@zrc-sazu.si

DOI:10.4312/Obdobja.36.347-355

V prispevku skušamo povzeti metode prepisov besedil starejšega slovenskega slovstva (od baroka do zgodnjega 19. stoletja) v znanstvenokritičnih izdajah. Izhajamo iz shematičnega pregleda dosedanjih opredelitev metod posameznih znanstvenokritičnih izdaj rokopisnih besedil. Spremni aparat kritičnega prepisa znanstvenokritičnih izdaj naj bi vseboval sistematični prikaz prečrkovanja s komentarjem in s prečrkovanjem povezano jezikoslovno analizo besedila.

znanstvenokritične izdaje, kritični prepis, metodologija, rokopisi, barok, bohoričica

The article summarizes the methodology used in the critical transcription of critical editions of Early Modern Slovene literature from the Baroque to the early nineteenth century. It proceeds from a schematic overview of the methodologies used in individual critical editions of manuscript texts to date. The critical transcription of critical editions should be accompanied by a systematic presentation of transliteration with a commentary and a transliteration-related linguistic text analysis.

scholarly editions, critical transcription, methodology, manuscripts, Baroque, Bohorič alphabet

Uvod

Pri posredovanju besedil starejšega slovenskega slovstva sodobni recepciji v znanstvenokritičnih izdajah se je uveljavilo načelo dveh metodološko primerljivih in povezanih prikazov besedil. Kodikološkemu opisu rokopisa najprej sledi prepisovanje po diplomatični metodi, ki reproducira besedilo črko za črko in zabeleži vsak dodaten ali naknaden poseg v besedilo, kot so prečrtani in vrinjeni deli. Za posredovanje besedil v sodobno recepcijo pa je treba na podlagi diplomatičnega prepisa izoblikovati kritično podobo besedila kot jezikoslovno interpretacijo, ki naj ohrani izvirne historične posebnosti besedila, vendar naj jih poda s sestavom sodobne pisno-jezikovne norme. Besedilo na ta način postane tako rekoč berljivo za sodobnega bralca, ne nazadnje pa tudi omogoča ali olajša nadaljnje analize besedila.

Naš poskus prikaza metodološko utemeljenih izhodišč za pripravo kritičnega prepisa in spremnega aparata v znanstvenih izdajah starejših besedil se je oblikoval zlasti

iz potrebe po dokumentaciji metodologije v okviru projekta *Neznani rokopisi starejšega slovstva 17. in 18. stoletja*, ki je potekal na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU v letih 2008–2011 in 2013–2016. V okviru projekta so bili narejeni številni diplomatični in na njihovi podlagi kritični prepisi, ob katerih so se sproti oblikovala načela, ki jih želimo ob koncu projekta tudi v pisni obliki predstaviti zainteresirani javnosti.

Izdajateljski standard znanstvenokritičnih izdaj, ki je na primeru jezikovnega spomenika postavil temelje za jezikovno zelo zahtevna besedila, je bil postavljen s prvo kritično izdajo *Brižinskih spomenikov* Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede leta 1992 (Faganel 2005: 169; Ogrin, Erjavec 2009: 59).¹ Že ob začetku omenjenega projekta so bile v premislek o metodologiji kritičnih prepisov pritegnjene tudi dotedanje prakse inštitutskih znanstvenokritičnih objav rokopisov, vendar je bilo treba za raziskovalno in edicijsko delo z viri, kot je bilo zastavljeno s projektom, metodološke koncepte in postopke iz tradicije znanstvenega izdajanja na inštitutu deloma na novo razviti ali izpopolniti (Ogrin, Erjavec 2009: 59).

Ko imamo pred sabo zgolj *eno* verzijo rokopisnega besedila,² lahko dokaj nedvoumno razberemo in upoštevamo avtorjeve posege v besedilo, kot so izpusti že zapisanega besedila ali vrivki, in razvežemo okrajšave. Poglobljena jezikoslovna analiza besedila je pri kritičnem prepisu nujna v tistem delu, ki ga okvirno lahko opredelimo kot »prečrkovanje« iz bohoričice v gajico. Vendar ustrezno »prečrkovanje«, ki ga je možno enačiti z izbiro ustrezne črke oz. znamenja za zapisani glas, lahko nastane le na podlagi natančnega poznavanja značilnosti črkopisa, jezikovnih značilnosti besedila in zgodovinskega razvoja jezika do njegovega nastanka, po potrebi pa znotraj daljšega časovnega razpona.

Interpretativnost kritičnega prepisa

V tem razdelku shematično povzemamo načela kritičnih prepisov, kot so navedena v spremnih študijah k inštitutskim znanstvenokritičnim izdajam rokopisov.

V slovenskem jeziku v razmerju črka – glas ni polnega ujemanja, za starejša slovenska besedila pa je to razmerje še bolj nesorazmerno, hkrati pa tudi razmeroma težko določljivo.³ Pregled dosedanjih kritičnih izdaj rokopisnih besedil v slovenskem jeziku pokaže, da so raziskovalci poskušali podati glasovne podobe rokopisov s tremi

¹ Faganel (2005) v okviru razmišljanja o tekstnokritičnih vprašanjih v elektronskih izdajah povzema in presoja izdajateljske koncepte glede tekstnokritičnih izdaj še pred izdajo *Brižinskih spomenikov* leta 1992 in izpostavlja tiste, ki so vodili v oblikovanje treh tipov prepisov starejšega slovstva (paleografskega oz. diplomatičnega, kritičnega in fonetičnega). Ogrin in Erjavec (2009) pa v okviru (metodološke) predstavitve elektronskih znanstvenokritičnih izdaj slovenskega slovstva navajata značilnosti diplomatičnega in kritičnega prepisa – pri slednjem opredelita pglavitna načela, ki jih mora avtor kritičnega prepisa izoblikovati in dosledno uveljaviti v prepisu.

² Ekdotična (tekstnokritična) problematika je veliko bolj kompleksna in zahteva bistveno več urednikove presoje, ko imamo pred sabo več verzij rokopisov in/ali tiskov istega besedila. Tak primer v slovenščini je roman Izidorja Cankarja *S poti* (prim. Ogrin 2009).

³ Na zapleteno razmerje med glasovi in njihovim zapisom v drugi polovici 16. stoletja, to je v času nastanka in hitrega nadaljnega razvoja slovenskega knjižnega jezika, npr. kaže *Preglednica črkovnih znamenj za glasove knjižnega jezika slovenskih protestantov* (npr. v Ahačič idr. 2011: 29–31).

različnimi stopnjami interpretativnosti. V znanstvenokritični izdaji *Brižinskih spomenikov* (prva izdaja leta 1992) je kritični prepis omejen na razreševanje okrajšav izvirnega besedila ter členitev besed in besedilnih enot, postavitev ločil ter velike in male začetnice,⁴ kar sodobnemu bralcu olajšuje branje (Grdina 2004: 45). Poleg kritičnega prepisa izdaja *Brižinskih spomenikov* posebej vsebuje tudi zgodovinsko-jezikoslovno rekonstrukcijo fonetične podobe besedila v t. i. fonetičnem prepisu besedila v standardizirani mednarodni fonetični transkripciji. Drugačna stopnja interpretativnosti, v kateri prepoznamo kombiniranje kritičnega in fonetičnega prepisa, je značilna zlasti za tista besedila, ki so bila namenjena javnemu uprizarjanju, torej prvotno govorjenju in ne le branju. Med temi besedili sta nedvomno najbolj znana *Škofjeloški pasijon* in *Kapelski pasijon*. Že pri *Škofjeloškem pasijonu* so se avtorji znanstvenokritične izdaje odločili za kritični prepis z omejenimi značilnostmi fonetičnega prepisa (Ogrin 2009: 339).⁵ Eden od argumentov za tak kritični prepis je tudi ta, da ima avtor pred očmi ne le znanstveno raziskovanje, ampak tudi možnost javne izvedbe (Faganel 1999: 175). Zaradi primerljivosti izdaj obeh pasijonov znanstvenokritična izdaja *Kapelskega rokopisa* z rahlimi modifikacijami sledi pravilom kritičnega prepisa *Škofjeloškega pasijona* (Prunč 2016: 226). Druge znanstvenokritične izdaje v kritični prepis elementov fonetičnega prepisa načeloma ne vključujejo, vendar pa ga v določeni meri nadomeščajo z natančnejšimi predstavitevami metodologije kritičnega prepisa, v katerih so podane tudi informacije o zapisu ali posebnostih zapisa določenega glasu in njegovem izgovoru v sistemu rokopisnega besedila oz. sočasnega govorjenega jezika, kot je poznan iz raziskav zgodovine razvoja in tudi narečij slovenskega jezika. Avtorji prepisov se npr. ob nepoznavanju dejanskega izgovora izogibajo interpretaciji zapisa polglasnika (oz. izpisom z *e*) v prevzetih besedah (prim. Merše, Deželak Trojar 2011: 901). V tej, tretji skupini so večinoma meditativna besedila oz. besedila, primarno namenjena za branje, s čimer je utemeljena odsotnost elementov fonetičnega prepisa.

Oprelitev razmerja med bohoričico in gajico

Prečrkovanje kot osnovno nalogo kritičnega prepisa besedila rokopisa utemeljemo najprej na zakonitostih črkopisa, ki ga je uporabljal avtor v rokopisu in ki ga po postavljenih kriterijih sopostavimo ob današnji način zapisa. Bohoričica je bila v slovenskih besedilih od začetkov slovenskega knjižnega jezika z nekaj izjemami v rabi do srede 19. stoletja, ko jo je zamenjala gajica. Večina črk bohoričice sovпада s črkami za glasove v gajici, z vidika zapisa glasov je problematično zlasti zapisovanje

⁴ Miklošič je leta 1861 naredil prvi kritični prepis *Brižinskih spomenikov*, ki je primerjalno opisan v znanstvenokritični izdaji *Brižinskih spomenikov* (prim. Grdina 2004: 45–47). Elektronska znanstvenokritična izdaja *Brižinskih spomenikov* v okviru knjižnice eZISS (2009) pa omogoča prikaz vseh dotedanjih znanstveno najbolj relevantnih diplomatičnih in kritičnih prepisov.

⁵ Jezikoslovna načela kritičnega prepisa znanstvenokritične izdaje *Škofjeloškega pasijona* so bila formulirana glede na namen prepisa, kot ga je zasnoval Jože Faganel (Ogrin 2009: 340). Ta je v eni od izdaj *Škofjeloškega pasijona* s transkripcijo poleg polglasnika zaznamoval tudi kvaliteto in kvantiteto samoglasnikov ter dvoustnični *u* (Faganel 1999: 174). V znanstvenokritični izdaji je ohranjeno le zapisovanje polglasnika, kar je aplicirano tudi v *Kapelskem pasijonu*.

sičnikov in šumevcev (c, s, z in č, š, ž), zapis u, v in dvoustničnega ū ter i, j in njihovih sklopov. Problematika zapisovanja se pokaže tudi ob zapisu glasov, pri katerih so se avtorji zapisov zgledovali po nemškem in latinskem črkopisu. Tujejezični deli besedila (npr. v latinščini, nemščini) so v kritičnem prepisu načeloma opremljeni s prevodom v današnji knjižni jezik ali nadomeščeni z njim.

Raziskovalčevo »učenje« bohoričice oz. seznanjanje z njenimi značilnostmi se v okviru priprave kritičnega prepisa začne s prvo in konča z zadnjo besedo rokopisa. Smiselno je, da si za vsak nov primer zapisa določenega glasu sistematično, v obliki razpredelnice, zapišemo razmerje v prečkovanju med diplomatičnim in kritičnim prepisom ter posamezne primere k tipu prečkovanja. Tako tudi sproti preverjamo, kateri tipi prečkovanj se ponavljajo, kateri v frekventnosti tako ali drugače izstopajo in kateri se pojavljajo kot le izolirani, enkratni pojavi ali kot morebitne pisarske pomote. Pogosto naletimo na primere, kjer bi lahko z napačnim prečkovanjem črke, ki zapisuje več glasov, prebrali in zapisali napačno besedo.⁶ Sistematično opredeljevanje tovrstnih razmerij je bilo vključeno v vsa načela kritičnih prepisov znanstvenokritičnih izdaj. V izdaji *Skalarjevega rokopisa* so posamezni sklopi prečkovanj v razmerjih fonem, soglasniška skupina – grafem v rokopisu – prečkovanje tudi že prikazani tabelarično (prim. Merše, Deželak Trojar 2011: 899, 903–904). Tabelarični prikaz spremlja podroben spremni komentar. Za prihodnje izdaje načrtujemo vpeljavo tabelaričnega prikaza, ki naj bi sistematično, v eni razpredelnici, prikazoval *vsa* razmerja glas ali glasovni sklop – zapis v rokopisu – prečkovanje. Iz razpredelnice s tem osnovnim razmerjem je omogočeno tudi razvrščanje po drugih izhodiščih oz. tudi prikaz s perspektive zapisa v diplomatično prepisanem besedilu rokopisa, ki npr. pokaže, kateri glasovi so v bohoričici rokopisa zapisani z določeno črko.

Prvi uvod v kritični prepis naj bi bila razpredelnica prečkovanja, ki po vrsticah prikazuje razmerje med glasovi ali glasovnimi sklopi, zapisom glasov ali glasovnih sklopov v diplomatičnem in nato kritičnem prepisu. V razpredelnici so trije stolpci: glas oz. glasovni sklop / diplomatični prepis / kritični prepis. Kritični prepis je usklajen z glasom oz. glasovnim sklopom. Kot izhodišče, tj. prvi stolpec v razpredelnici, lahko prikažemo diplomatični prepis ali glas ali glasovni sklop oz. z njim usklajeni kritični prepis. Razpredelnica naj ne bi prikazovala le razlik v zapisu, ampak tudi vsa prekrivanja. Tako lahko npr. iz razpredelnice razberemo, da je glas *a* v rokopisu zapisovan z *a* in *aa*, kar je oboje v kritičnem prepisu prečkivano kot *a*, glas *i* je lahko zapisan s štirimi različnimi črkami v bohoričici in vedno prečkovan z gajično črko *i*.⁷

⁶ Npr. diplomatični zapis *shirm* bi lahko prečkivali kot *širm* ali kot *žirm*: pri ugotavljanju pravega besednega ozadja nam v tem primeru pomagajo etimološki podatki, ki povedo, da je beseda prevzeta iz nem. *Schirm* (kot se zapisuje današnja oblika). V rokopisu ima beseda pomen »ščit, zaslon«, najdemo pa jo tudi v slovarju črnovrškega narečja (Tominec 1964: 212). Sicer pa nas k pravilnemu razumevanju dvoumnega zapisa pogosto usmeri tudi poznavanje zgodovinskih jezikovnih dejstev, primerjava z morebitnimi prevodnimi predlogami itn.

⁷ Kot primer navajamo delovno verzijo razpredelnice za znanstvenokritično izdajo *Poljanskega rokopisa*, ki je predvidena kot 2. zvezek zbirke *Zbrana dela starejšega slovenskega slovstva*.

GLAS ALI GLASOVNI SKLOP	DIPLOMATIČNI PREPIS	KRITIČNI PREPIS
a	a aa	a
[...]		
č	zh z	č
e	e æ ee	e
[...]		
f	f ph ff	f
[...]		
i	i ÿ y j	i
k	k c ch	k
[...]		
s	s fs sf f ss	s
[...]		
z	s z f fs	z
ž	sh	ž

Slika 1: Nekaj izsekov iz razpredelnice z izhodiščem glas ali glasovni sklop

Kjer je črk/glasov v posameznem kvadratu razpredelnice več, njihova razporeditev načeloma sledi ocenjeni ali preverjeni pogostosti zapisovanja.⁸

⁸ Kriterij pogostosti je za nekatere zapise glasov, zlasti zelo pogoste, težje preverljiv.

DIPLOMATIČNI PREPIS	GLAS ALI GLASOVNI SKLOP	KRITIČNI PREPIS
[...]		
i	i j	i j
[...]		
s	s š z	s š z
sh	š ž	š ž
ss	s	s
sf	s	s
f	s z	s z
fh	š	š
fs	s z	s z
[...]		
ÿ	i j ij ji	i j ij ji
zh	č	č

Slika 2: Nekaj izsekov iz razpredelnice z izhodiščem zapisa v diplomatičnem prepisu oz. rokopisu

Pogostost torej ni merilo za uvrstitev prečkovanja v razpredelnico, nujna pa je vključitev komentarja k razpredelnici, v katerem naj bodo ta razmerja vsaj okvirno opredeljena. V komentar zapišemo tudi posebnosti, ki jih opažamo ali ki izstopajo. Nekatera prečkovanja se lahko pojavljajo le v imenih – tudi ta so integrirana v tabelarično prikazano sistematiko prečkovanja, zato v spremnem komentarju navedemo tudi morebitne omejitve prečkovanj, vezane na imena.

Pisarske pomote

Vse znanstvenokritične izdaje, razen *Brižinskih spomenikov*, pri katerih bi bilo zaradi časovne oddaljenosti nemogoče presoјati, na katerem mestu bi lahko pri zapisovanju nastala pomota, tudi popravljajo in/ali dokumentirajo očitne pisarske pomote, ki jih kot take opredeli raziskovalec.⁹ Pri presoјanju besedil z večjo časovno

⁹ Opredeljevanje pisarskih pomot in variant interpretacij zapisov na več jezikovnih ravnanah je ena od temeljnih značilnosti tekstnokritičnih analiz. Spletna postavitev znanstvenokritičnih izdaj projekta

oddaljenostjo nastanka oz. zapisa se mora raziskovalec nenehno zavestno izogibati poziciji vsevednosti. Izhajati mora iz zavedanja, da je njegovo znanje, še zlasti ko ima pred sabo novoodkriti ali manj znani rokopis iz obdobja, ki mogoče še ni bilo zadosti raziskano ter jezikovno zgodovinskorazvojno osvetljeno, razmeroma omejeno. Zapis, ki se zdi izjema, redkost ali pomota, je lahko ostanek nekega starejšega načina zapisovanja ali začetek nekega novega, ki se kasneje sistematizira ali pa se ne ohrani. Veliko načinov zapisa lahko pripišemo tudi vplivu določenega kroga zapisovalcev ali osebnim preferencam zapisovalca. Vse to pa na drugi strani ne pomeni, da v rokopisih ni najti t. i. pisarskih pomot. Te se zelo jasno pokažejo, ko npr. iz dvočrkja izpade eden od sestavnih delov (npr. zapis *zist* namesto *zhist* za *čist*) ali pri očitno nenamernih izpustih črk v besedah, ki so v vseh ostalih primerih zapisane ustrezno (npr. *pershi* nam. *pershli* za *peršli*). Kot poseben tip pisarskih pomot, ki zadevajo besede v celoti oz. se dogajajo na besedni ravni, lahko opredelimo uporabo očitno napačne besede, kar lahko nedvoumno razberemo iz (so)besedila. Vsi ti posegi so v kritičnem prepisu dokumentirani in prikazani.

Ostala načela: določanje besednih mej, pravopis (ločila, velika/mala začetnica)

Za recepcijo sodobnega bralca sta pri razumevanju skoraj enako kot posodobljen črkopis pomembni členitev na besede, ki sledi sodobnemu razumevanju besednih mej, in aplikacija pravopisnih pravil (postavitev ločil, raba velike in male začetnice) današnjega knjižnega jezika na besedilo rokopisa. Pri določanju besednih mej se moramo pri starejših besedilih pogosto odločati za najprimernejši zapis zlasti tistih besed, ki so tvorjene po besedotvornih postopkih, ki danes niso več običajni. K pravilni odločitvi običajno pripomore seznanjenost z uporabljano leksiko in njenimi tvorbenimi zakonitostmi ne le v konkretnem rokopisnem besedilu, ampak tudi v obdobju, ki mu delo pripada, oz. v daljšem jezikovnorazvojnem obdobju. Skupaj npr. običajno zapisujemo kalke po nemških sklopih ali po istem besedotvornem postopku tvorjene besede, kot npr. *človekpostajenje* v pomenu 'učlovečenje'. Glagolske kalke tipa *gor vstati* zapisujemo načeloma dosledno narazen, ker ni vedno mogoče enoznačno določiti, ali gre za glagolski kalk ali zvezo prislova in glagola. V besedilih, katerih glasovna podoba je zaznamovana s samoglasniško redukcijo, lahko pride do novih sklopov zaradi navezave zreduciranega dela besede na sosednjo besedo, kar je smiselno zaradi izgovora zapisovati skupaj (npr. *deb* v pomenu 'da bi' ali *kob* v pomenu 'ko bi'). Navedba tovrstnih dilem in njihovih rešitev naj bi bila sestavni del spremnega komentarja.

Eno izmed osnovnih pravil, upoštevanih pri nastajanju kritičnega prepisa, je, da se uporabljajo enostavna ločila (načeloma brez podpičja). Tudi narekovajev načeloma ne uporabljamo, saj bi že vizualno pomenili večji poseg v besedilo. Če se odločimo za vpeljavo teh dveh ločil ali npr. oklepaja, če ga v rokopisu ni, svojo odločitev smiselno utemeljimo, izhajajoč iz narave ali vsebine besedila.

Neznani rokopisi starejšega slovstva 17. in 18. stoletja v okviru digitalne knjižnice eZISS pa omogoča sočasen in kompleksnejši prikaz različnih možnosti interpretacije besedila.

Podrobnejše analize jezikovne podobe rokopisnega besedila

Upoštevanje avtorjevih nedvoumnih popravkov na papirju in razpredelnica prečrkovanja sta le ena plat kritično prepisane podobe besedila. Hkrati in vzajemno s kritičnim prepisom mora potekati jezikoslovna ali zgodovinskojezikoslovna analiza besedila, ki je predpogoj za strokovno utemeljen in veljaven kritični prepis. Ustreznost kritičnega prepisa je namreč tudi osnova za nadaljnje jezikoslovne analize besedila, zlasti glasoslovne, oblikoslovne in leksikalne. Pri tej analizi izhajamo iz zgodovinskega razvoja slovenskega jezika in jezikovne pojave uvrščamo v sistem jezika v času, ko je besedilo nastalo. Dosledno moramo razmejiti sinhrono stopnjo razvoja glasu, kot se pojavlja v rokopisu, in diahroni razvoj posameznega glasu, ki mu (vzvratno) lahko sledimo do praslovanščine. Tudi pri analizi jezikovnih pojavov se moramo hkrati zavedati svojega stališča do norme današnjega knjižnega jezika oz. njene vplivnosti. Pri jezikoslovni analizi je naloga raziskovalca zlasti opis jezikovnih pojavov, vendar pa hkrati opozarja tudi na pojave, ki bi jih lahko razumeli kot odstopanja od jezikovnega sistema besedila.

Sklep

Za sklep prispevka lahko najprej povzamemo, da se doslej izkazane metodologije – vsekakor zaradi različnosti besedil in ciljev znanstvenokritičnih izdaj – razlikujejo in zato ponujajo zgolj elemente za oblikovanje splošno veljavnega vzorca. Na podlagi dosedanjih in nastajajočih izdaj lahko povzamemo osnovne sestavne dele obveznega komentarja h kritičnemu prepisu (razpredelnica prečrkovanj s prikazom po različnih izhodiščih, opredelitev pisarskih pomot, določanje besednih mej in postavitev ločil), ki jih smiselno vsebinsko zapolnimo glede na značilnosti konkretnega rokopisa. Ta osnovna shema postane dovolj informativna šele s spremnim komentarjem, v katerem opozorimo na doslednosti in nedoslednosti, morebitne alternativne interpretacije, in predvsem z analizo jezikovne podobe besedila, neločljivo povezane z zapisom.

Ne nazadnje se mora raziskovalec pri kritičnem prepisovanju starejših rokopisnih besedil, ki vsekakor pomeni že določeno stopnjo interpretacije besedila, zavestno izogibati stališča današnje »pravilnosti« in »ustreznosti«, čeprav poskuša besedilo z aktualnimi jezikovnimi orodji knjižnega jezika približati jezikovni izkušnji sodobnega – današnjega bralca.

Literatura

- AHAČIČ, Kozma, LEGAN RAVNIKAR, Andreja, MERŠE, Majda, NARAT, Jožica, NOVAK, France, 2011: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- DEŽELAK TROJAR, Monika, MERŠE, Majda, 2011: Načela kritičnega prepisa. Monika Deželak Trojar (ur.): *Adam Skalar. Skalarjev rokopis 1643. Znanstvenokritična izdaja*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba. 899–908.
- FAGANEL, Jože, 1999: Škofjeloški pasijon kot priča razvoja slovenskega jezika. Oče Romuald: *Škofjeloški pasijon. Diplomatični prepis. Preprosta fonetična transkripcija s prevodom neslovenskih delov besedila*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 173–187.
- FAGANEL, Jože, 2005: Tekstnokritična vprašanja in elektronske izdaje. Matija Ogrin (ur.): *Znanstvene izdaje in elektronski medij. Razprave*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 167–173.

- FAGANEL, Jože, OGRIN, Matija, ŠKOFIC, Jožica, ŠEKLI, Matej, 2009: *Škofjeloški pasijon*. http://nl.ijs.si/e-zrc/sp/html/sp_ct.html
- GRDINA, Igor, 2004: Diplomatični in kritični prepis. Darko Dolinar, Jože Faganel (ur.): *Brižinski spomeniki. Monumenta Frisigensia. Znanstvenokritična izdaja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 28–64.
- OGRIN, Matija, 2008: O dveh verzijah romana S poti. Razlike, prikrite v vrsticah. *Slavistična revija* 56/1. [19]–33.
- OGRIN, Matija, 2009: O cilju in načelih znanstvenokritične izdaje Škofjeloškega pasijona. Matija Ogrin (ur.): *Oče Romuald. Škofjeloški pasijon. Znanstvenokritična izdaja*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 321–365.
- OGRIN, Matija, ERJAVEC, Tomaž, 2009: Ekdotika in tehnologija: elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva. *Jezik in slovstvo* 54/6. 57–72.
- PRUNČ, Erich, 2016: Jezikoslovna načela kritičnega prepisa. Erich Prunč, Matija Ogrin (ur.): *Kapelski pasijon. Komedija od Kristusoviga trplinja, katiro so nekidej na te veliki četrtak inu na te velikonočni pondelak v Kapli špilali*. Znanstvenokritična izdaja. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 226–229.
- TOMINEC, Ivan, 1964: *Črnovrški dialekt. Kratka monografija in slovar*. Ljubljana: SAZU.